

Koulussa toteutettavat tukitoimet ADHD-oireisille lapsille ovat kasvattajien yhteistyötä: Johdanto tapauskuvauksiin

Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ongelmat ovat tavallisia. Jos ongelmia on lapsella paljon, puhutaan aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöstä (ADHD). ADHD:ta arvellaan olevan 4–10 prosentilla lapsista. ADHD:n tiedetään olevan kehityksen riskitekijä; usein siihen liittyy vaikeuksia selviytyä koulunkäynnin ja opiskelun vaatimuksista, ja usein se tuo myös tavanomaista suuremman riskin emotiinaalisten ja käyttäytymisen ongelmien kehittymiseen myöhemmin. ADHD:n yleisyyden ja siihen liittyvien riskien vuoksi sitä on tutkittu paljon. ADHD:n diagnosoinnista ja hoidosta on vastikään julkaistu Käypä hoito -suositus (Moilanen ym. 2007), joka perustuu tutkimuskirjallisuuteen. ADHD:n hoito on aina yksilöllisesti suunniteltua ja kokonaisvaltaista, ja siihen kuuluvat myös lapseen, perheeseen ja kouluun suunnatut tukitoimet ja tarvittaessa lääkehoito. Olennaista on myös ympäristön tukitoimien nopea aloittaminen heti tarpeen ilmetyä, jo ennen mahdollista diagnoosia.

Tärkeä osa ympäristön tukitoimista järjestetään koulussa. Toisaalta ne ovat välittömiä tukitoimia, joilla pyritään lieventämään koulussa ilmeneviä oireita ja niistä aiheutu-

va haittaa. Usein, ainakin lapsen oireiden ollessa lieviä, koulun tukitoimilla päästään hyviin tuloksiin. Jos lapsen oireet ovat vaikeita, voidaan muiden tukitoimien rinnalle lisätä lääkehoito. Lääkehoidolla voidaan merkittävästi lieventää oireita suurimmalla osalla ADHD-diagnoosin saaneista lapsista. Yleensä lääkehoito ei kuitenkaan kokonaan poista oireita ja lapsi tarvitsee lääkehoidon ohella koulussa toteutettavia tukitoimia koulunkäyntinsä ja opiskelunsa avuksi.

Koulussa toteutettavat tukitoimet perustuvat opetustilanteiden ja tehtävien jäsentämiseen sekä lapsen käyttäytymistä ohjaaviin palautemenetelmiin. Näiden menetelmien on osoitettu lieventävän koulussa ilmeneviä oireita tehokkaasti (DuPaul & Eckert, 1997). Toisaalta niiden avulla muokataan ympäristöä siten, että se paremmin tukee lapsen suoriutumista, toisaalta pyrkimyksenä on opettaa lapselle keinoja selvittää opiskelun vaatimuksista.

Koulun tukitoimien toteuttamisessa koulunkäyntiavustajalla on usein merkittävä rooli. Luokassa oleva lisäaikainen mahdollistaa suuremman tuen lapselle, myös välittömän palautteen antaminen onnistuu usein helpommin. Keskeistä ADHD-oireisen lapsen tukemisessa ovat yhdenmukaiset

ja johdonmukaiset toimintatavat, aikuisten selkeät roolit sekä toiminnan ja tukitoimien muokkaaminen tilanteiden muuttuessa ja lapsen taitojen karttuessa. Tukitoimien tehokas toteuttaminen vaatii hyvää yhteistyötä opettajan ja avustajan välillä.

HYVIN SUUNNITELTU ON PUOLIKSI TEHTY, YHDESSÄ SUUNNITELTU ON MELKEIN VALMIS

Opettajan ja koulunkäyntiavustajan yhteistyön perusta on molempien osapuolien ammatillinen työote, toisen ammatillisuuden arvostaminen ja yhteiset kasvatukselliset tavoitteet. Työpari, jossa molemmilla on vahva myönteinen ammatti-identiteetti, saavuttaa hyviä kasvatustuloksia. Opettaja ja koulunkäyntiavustaja täydentävät toisiaan ja pystyvät hyödyntämään kummankin vahvuuksia. Vaikka vastuu opetuksesta onkin aina opettajalla, pystyvät taitavat ja kokeneet koulunkäyntiavustajat suoriutumaan monenlaisista pedagogisista haasteista.

Yhteistyössä on kysymys siitä, että opettaja ja avustaja yhdistävät tietonsa, taitonsa ja voimansa ja muut toiminnan vaatimat resurssit yhteisen toiminnan hyväksi. Hyvä työpari luokassa ottaa yhteisvastuun oppilaiden oppimisesta ja kasvattamisesta. Leikas ja Rantio (2003) toivovat opettajan ja koulunkäyntiavustajan toiminnan kehittävän sattumanvaraisesta yhteisestä työskentelystä yhteisvastuulliseksi tiimityöksi. Opettajan ja koulunkäyntiavustajan vuorovaikutus vaikuttaa myös oppilaisiin. Sen toimivuutta tarkastelee päivittäin monta silmäparia. Vuorovaikutuksen toimivuus vaikuttaa myös oppilasryhmän toimivuuteen ja käyttäytymiseen.

Yhteistyön tekemiseen vaaditaan yhteisten arvojen, kasvatuksellisten tavoitteiden ja pelisääntöjen sopimista, niiden

jatkuvaa tarkastelua sekä aikaa (Leikas & Ranto, 2003). Opettajan ja avustajan olisi tärkeää pystyä pysähtymään ja pohtimaan oppilaan tilannetta, havaintoja käyttäytymisestä ja tepsivistä ja ei-tepsivistä tukitoimista. Yhteisille keskusteluille ja pohdinoille jää arjessa vähän aikaa, ja keskustelu voi olla satunnaista ja kiireistä. Opettajat ja koulunkäyntiavustajat kuvaavatkin yhteistyötä vaikeuttavan eniten yhteisen suunnittelujan puutteen. Monet työparit myös kokevat syyllisyyttä siitä, etteivät pysty järjestämään itselleen tarpeeksi aikaa työn suunnittelua ja arviointia varten. Osasy kiireeseen ja suunnittelun puutteeseen on kuitenkin koulujärjestelmän rakenteissa. Koulutyöhön ei kaikissa tapauksissa ole sisällytetty aikaa suunnittelulle, eivätkä myöskään opettajien ja avustajien työajat välttämättä tue yhteistyön tekemistä.

Yhteistyön ja tukitoimien onnistumisen edellytyksinä ovat selkeät toimenkuvat. Koulun tasolla koulunkäyntiavustajien toimenkuvat tulisi määritellä selkeiksi ja sellaisiksi, että ne tukevat avustajan työtä kasvattajana. Luonnollisesti se, kuinka avustajat otetaan työyhteisön jäseniksi, vaikuttaa heidän sitoutumiseensa työhön ja mahdollisuuksiinsa tehdä työtään menestyksellisesti. ADHD-oireisten lasten tukitoimien suunnittelun yksi olennainen osa on miettiä, kuka tekee mitäkin, eli selkeyttää opettajan ja koulunkäyntiavustajan roolit tukitoimissa. Selkeä työnjako ei tarkoita jäykkyyttä, vaan sitä, että arki sujuu paremmin. Opettajan ja koulunkäyntiavustajan toimenkuvat tukitoimissa eivät ole sidottuja ammattinimikkeeseen, vaan ne vaihtelevat riippuen tilanteista ja henkilöiden kyvyistä ja intresseistä.

Tässä numerossa kuvataan kolme käytännön toimintamallia, joilla on helpotettu ADHD-oireisten oppilaiden koulunkäyntiä. Keskeistä kaikissa kuvauksissa on yhteistyö, toisaalta opettajan ja koulun-

käyntiavustajan välillä, toisaalta koulun ja kodin välillä. Kuvatut tukitoimet on alun perin toteutettu Opetushallituksen Niilo Mäki Instituutilta tilaamaan koulutuksen ”Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ongelmien tukeminen koululuokassa opettajan ja koulunkäyntiavustajan yhteistyönä” yhteydessä.

Tukitoimien toteutukset nojaavat kahteen edellä mainittuun lähestymistapaan, tilanteiden ja tehtävien selkeyttämiseen sekä erityisen huomion kiinnittämiseen lapselle annettuun palautteeseen. Eri artikkeleissa kuvatut tukitoimet vaihtelevat yksityiskohdissaan, mutta yleiset periaatteet ovat yhtenevät. Tukitoimet onkin parasta nähdä käytännön sovelluksina yleisistä lähestymistavoista (ks. Aro & Närhi, 2003; Jokinen & Ahtikari, 2004). Ne ovat myös esimerkkejä, kertomuksia siitä, miten juuri tämän oppilaan koulunkäyntiä on tuettu juuri tässä koulussa – niitä ei ole tarkoitettu siirrettäväksi sellaisenaan toisille oppilaille ja toisiin tilanteisiin.

Tukitoimissa oli yhteistä toimiva yhteistyö opettajan ja koulunkäyntiavustajan välillä ja kasvattajien sovitut roolit tukitoimien toteutuksessa. Käytännön ratkaisut työnjaossa vaihtelivat. Yhdessä tapauksessa oli päädytty siihen, että koulunkäyntiavustajan tehtävänä on tukea luokan muita oppilaita ja mahdollistaa opettajalle keskittyminen eniten tukea tarvitsevan oppilaan tukemiseen. Toisessa tapauksessa koulunkäyntiavustajalla oli vastuu tukitoimien jatkuvuudesta opettajien vaihtuessa.

Kaikkien kirjoittajien korostama yhteistyön ja tukitoimien onnistumisen edellytys on kehitysohjon ja suunnitteluun varattu aika. Ilman riittävää yhteistä aikaa tukitoimista on mahdoton saada riittävän johdonmukaisia ja aikuisten toimintatavoista riittävän yhdenmukaisia. Se, miten yhteinen aika koululla järjestettiin, vaihteli. Ilmeisesti yhtenä edellytyksenä yhteisen

ajan löytymiselle oli koulujen johdon ja työyhteisöjen myönteinen suhtautuminen tukitoimien kehittämiseen.

Lindholmin artikkeli on hieman erilainen kuin numeron muut artikkelit. Artikkelin perustuu psykologian pro gradu -työhön. Lindholmin tutkimus liittyy pitkään tutkimusperinteeseen käyttäytymispsykologisen kuntoutuksen vaikuttavuudesta ADHD-oireisilla lapsilla. Suomessa tätä tutkimusta on tehty vain vähän. Periaatteeltaan Lindholmin tutkimuksessa kuvattu kuntoutus on samanlaista kuin muissakin artikkeleissa. Koska kyseessä oli tieteellinen tutkimus, kuntoutuksen kohteena olleet käyttäytymispiirteet ja kuntoutusmenetelmät määriteltiin tarkasti ja vaikuttavuutta arvioitiin tarkasti määritellyillä menetelmillä. Lindholmin saamat tulokset ovat yhteneviä kansainvälisen tutkimuksen tulosten kanssa. Käytännössä tavallisessa koulutyössä ei ole mahdollisuuksia tutkimuksen edellyttämään systemaattisuuteen, mutta tutkimusten havainnot ja tehokkaista kuntoutusmenetelmistä voidaan ja pitääkin hyödyntää käytännön tukitoimien suunnittelussa.

ADHD:n oireet aiheuttavat usein huomattavaa haittaa opiskelussa ja koulunkäynnissä. Tehokkaita keinoja ADHD-oireisen lapsen koulunkäynnin tukemiseen on olemassa. Tukitoimet perustuvat tilannetekijöiden muuttamiseen ja huomion kiinnittämiseen lapselle annettuun palautteeseen. Onnistuneiden tukitoimien perustana on toimiva yhteistyö kasvattajien, lapsen vanhempien ja koulun henkilökunnan välillä. Koulussa lapsen kanssa toimii useita aikuisia, ja koulun tukitoimien toteuttaminen on heidän keskinäistä yhteistyötään. Tämän numeron artikkelien keskeisenä teemana on luokanopettajan ja koulunkäyntiavustajan yhteistyö.

Kirjoittajatiedot:

Kristiina Jokinen, KM, toimii.....
Vesa Närhi, PsT, toimii tutkijana ja kouluttajana Niilo Mäki Instituutissa

LÄHTEET

- Aro, T. & Närhi, V. (2003). KUMMI 2. Tarkkaavaisuushäiriöinen oppilas koululuokassa. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- DuPaul, G.J. & Eckert, T.L. (1997). The effects of school-based interventions for attention deficit hyperactivity disorder: A meta-analysis. *School Psychology Review*; 26, 5–27.
- Jokinen, K. & Ahtikari, K. (2004). AD/HD-opas koulunkäyntiavustajille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Leikas, R. & Ranto, P. (2003) Taiteilua opettajan ja oppilaan välissä – Olla huomaamaton, mutta tehokas. Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Moilanen, I., Närhi, V., Olsén, P., Pihlakoski, L., Puustjärvi, A., Savolainen, A., Virkkunen, L. & Voutilainen, A. (2007). Lasten ja nuorten aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriön (ADHD) hoito. *Duodecim*, 123, 3042–3058. (www.duodecim.fi)